

5. Калькова В.Л. Исследование социальных представлений в европейской социальной психологии / В. Л. Калькова // Социология. – 1992. – № 4. – С. 92-109.

6. Лейенс Ж.-Ф. Основные концепции и подходы в социальном познании / Ж.-Ф. Лейенс, Б. Дарден // Перспективы социальной психологии. – М. : ЭКСМО-Пресс, 2001. – С. 128-153

7. Augoustinos, M. Towards an Integration of Social Representations and Social Schema Theory / M. Augoustinos, J. M. Innes // British Journal of Social Psychology. – 1990. – № 29. – P. 213-231.

8. Farr, R. Social representations: a French tradition of research // J. for the theory of social behaviour. – Oxford, 1987. – Vol.17. – № 4. – P. 343.

9. Jaspers, J. Attitudes and social representations / J. Jaspers, C. Fraser // Social representations. – Cambridge, 1984. – P. 101-123.

10. Jodelet, D. Representation sociale: phenomenes, concept et theorie / D. Jodelet // Psychologie social. – 1990. – P. 357-378.

11. Thomas, W. I. The Polish Peasant in Europe and America / W. I. Thomas, F. Znaniecki. – Boston : Badger, 1918. – P. 87-316

12. Thomas, W. I. The Unadjusted Girl / W. I. Thomas. – Boston : Little, Brown and Co., 1923. – P. 8- 40.

УДК 159. 922. 7

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО РОБОТИ З ВІКТИМНИМИ ПІДЛІТКАМИ

Бочелюк В.В.

У статті розглянуто особливості підготовки майбутніх психологів в умовах вищої освіти до роботи з віктимними підлітками. Визначено ставлення майбутніх психологів до готовності до роботи з віктимними підлітками. Об'рунтовано організаційно-методологічну основу процесу фахової підготовки студентів-психологів у вищій школі.

Ключові слова: *віктимність, підлітки, професійна підготовка, система вищої освіти*

В статье рассмотрены особенности подготовки будущих психологов к работе с виктимными подростками. Охарактеризовано отношение будущих психологов относительно их готовности к работе с виктимными подростками. Проанализованы организационно-методологическую основу процесса профессиональной подготовки студентов-психологов в высшей школе.

Ключевые слова: *виктимность, подростки, профессиональная подготовка, система высшего образования*

The article examined peculiarities of future psychologists in higher education to work with victim teens. The attitude of future psychologists and their readiness for work with the victim teenagers are determined. It is grounded the organizational and methodological background of the process of professional training of psychology students in high school.

Key words: *victim, teens, training, system of higher education.*

Постановка проблеми. Професія психолога необхідна для сучасного суспільства, оскільки має універсальний характер. Її змістовий та інструментальний напрями містять у собі елементи суміжних професійних галузей (педагогіки, соціальної роботи, медицини, тощо). Водночас вона виступає важливим елементом реалізації державної соціальної політики, забезпечує її ефективність і цілеспрямованість.

Однак ґрунтовний теоретичний аналіз наукових праць і емпіричних досліджень відомих педагогів і психологів (І.Ф. Бурлачук, О.А. Дубасенюк, Г.В. Троцько, В.В. Рибалка) дозволяє констатувати відсутність системного теоретико-методичного і науково-технологічного забезпечення підготовки майбутніх психологів до практичної діяльності. При цьому психолого-педагогічний досвід показує, що навчально-виховний процес в умовах вищої освіти сьогодні має вже чимало можливостей для розв'язання означених проблем. Однак ці можливості у вищому педагогічному навчальному закладі використовуються ще не на повну потужність, про що свідчить низка суперечностей між:

1) існуючою у практиці вищої школи уніфікованою усталеною системою підготовки психологів та особистісно орієнтованим характером психологічної науки;

2) традиційною системою викладання психологічних дисциплін і фахових методик у відриві їх один від одного і необхідністю реалізації інтегративних зв'язків між ними з метою формування професійної компетентності майбутніх фахівців в галузі психології;

3) усвідомленням студентами-психологами необхідності і значущості розвитку професійної компетентності і недостатнім практичним досвідом та рівнем сформованості у них вмінь та навичок.

Зазначимо, що усунення зазначених суперечностей вимагає оновлення підходів до фахової підготовки психолога, формування його професіоналізму відповідно до вимог особистісно орієнтованої парадигми вищої професійної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам професійної підготовки психологів, формуванню професійних знань, умінь, навичок та їх особливостям присвячено низку сучасних дисертаційних досліджень (Л. В.-В. Вейланде, А.Г. Самойлової, І.Г. Тимошука та ін.). Науковці простежують ступеневість, послідовність та інтегративність

безперервного навчання й професійного становлення майбутніх фахівців.

Проблема підготовки психологів до роботи з підлітками з проявами віктимної поведінки, її різні аспекти, привертала увагу багатьох дослідників. Ученими досліджено: теоретичні і методичні засади підготовки студентів-психологів до практичної роботи з дітьми підліткового віку (Н.І. Пов'якель, Т.Б. Хомуленко, Н.Ф. Шевченко, Т.С. Яценко); інструментарії особистісно-орієнтованого підходу у практичній психології (Г.О. Балл, М.Й. Боришевський, С.Д. Максименко, Н.Г. Ничкало, В.А. Семіченко); фактори, що впливають на формування віктимної поведінки особистості та особливості корекційної роботи з підлітками (М. Раттер, Й. Толман, А.Е. Личко, Н.Ю. Максимова та ін.).

У психологічній науці віктимність розглядається як певна підструктура, що є компонентом складнішої структури психічних властивостей особистості [1]. Зазначимо, що віктимна поведінка завдає шкоди об'єктам нападу, а також заподіює фізичну шкоду оточуючим або викликає у них негативні переживання, стан напруженості, страху, пригніченості.

У науковій літературі знайшли розкриття питання, які стосуються причин виникнення у дітей підліткового віку віктимної поведінки (І.Д. Бех, І.С. Булах, В.М. Оржеховська), явищ важковиховуваності та їхнього зв'язку з правопорушеннями (С.А. Беличева, А.І. Долгова, О.В. Киричук), шляхів пошуку психокорекції відхилень (О.Ф. Бондаренко, І.С. Кон, В.М. Синьов).

У пошуках вдосконалення підготовки студентів до роботи з віктимними підлітками важливе значення посідають наукові праці вчених з питань підготовки майбутніх психологів в системі вищої освіти (Г.С. Абрамова, А.М. Богуш, А.К. Маркова, С.Д. Максименко, О.П. Сергєнкової). Проблеми формування особистості психолога, аналізу процесу підготовки психологів до професійної діяльності присвячені роботи вітчизняних науковців Л.М. Карамушки, Г.В. Ложкіна, В.Г. Панка, Н.В. Чепелевої.

Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми підготовки майбутніх психологів до роботи з віктимними підлітками засвідчив, що недостатньо вивчено сутність фахової підготовки студентів-психологів до роботи з підлітками з проявами віктимної поведінки, недостатньо розкрито особливості формування готовності майбутніх психологів до роботи з віктимними підлітками

Мета статті – визначити особливості підготовки майбутніх психологів до роботи з віктимними підлітками в умовах навчання у вищій школі.

Виклад основного матеріалу. У психолого-педагогічних дослідженнях поняття "готовність" і "підготовка" диференціюються. А.Ф. Ліненко було визначено, що готовність прийнято тлумачити як резуль-

тат процесу підготовки, а підготовку – як процес, що формує готовність особистості до діяльності [3].

Змістом фахової підготовки в системі вищої освіти виступають професійні знання, уміння та навички, що в сукупності складають компетентність фахівця.

Вважаємо, що поняття "підготовка" слід розуміти як загальний термін стосовно прикладних завдань освіти, коли передбачається засвоєння певного соціального досвіду з метою його подальшого застосування під час виконання специфічних завдань практичного, пізнавального чи навчального характеру.

Вітчизняними психологами Л.В. Долинської, Н.І. Пов'якель, О.П. Сергеєнковою відзначалося, що професійна підготовка майбутніх психологів передбачає не тільки актуалізацію професійно-необхідних особистісних якостей, формування професійної компетентності, а ще і формування системи професійних навичок [5]. У зв'язку з цим потребують розгляду питання про необхідність цілісного і системного уявлення студентів-психологів про готовність майбутніх психологів до роботи з віктимними підлітками.

При плануванні експериментального дослідження ми виходили з основної наукової проблеми, яка полягає у з'ясуванні готовності майбутніх психологів до роботи з віктимними підлітками.

Мета експериментального дослідження: перевірити наявність уявлень про готовність майбутніх психологів до роботи з віктимними підлітками.

Завдання експерименту:

- визначення відношення до готовності майбутніх психологів до роботи з віктимними підлітками;

- отримання кількісних та якісних даних для перевірки достовірності результатів експериментального дослідження.

Методи дослідження: аналіз та узагальнення науково-методичних матеріалів; опитування, анкетування, аналіз даних з метою виявлення уявлень студентів-психологів про готовність до роботи з віктимними підлітками; математичні методи обробки даних.

Всього в експерименті взяло участь 48 осіб, з них: студенти-психологи денної та заочної форм навчання Класичного приватного університету м. Запоріжжя.

Загальна кількість учасників експерименту (48 осіб) подана у табл. 1.

Для визначення уявлень про готовність майбутніх психологів до роботи з віктимними підлітками було проведено опитування "Особливості уявлення респондентів про готовність майбутніх психологів до роботи з віктимними підлітками", яке передбачало 5 питань. Аналізую-

чи результати анкетування, слід зазначити, що при відповіді на питання № 1 "Чи вважаєте Ви за необхідне наявність сформованої готовності майбутніх психологів до роботи з віктимними підлітками?" 100% респондентів відповіли "так".

Таблиця 1

Загальна кількість учасників експерименту

Учасники експерименту	%	Кількість
Жінки	75	36
Чоловіки	25	12
Всього	100	48
Студенти денної форми навчання	66,67	32
Студенти заочної форми навчання	33,33	16
Всього	100	48
Респонденти, що не мають стажу практичної роботи	41,67	20
Респонденти, що мають стаж практичної роботи	58,33	28
Всього	100	48

Результати відповідей на питання №2, №3, №4, №5 узагальнено подано у табл. 2.

Таблиця 2

Особливості уявлення респондентів про готовність майбутніх психологів до роботи з віктимними підлітками

№	Поставлене питання	Відповідь
1	У чому виявляється готовність майбутніх психологів до роботи з віктимними підлітками?	В знанні теорії та методики роботи психолога з віктимними підлітками. У вмінні: працювати з учнями; вирішувати конфліктні ситуації; організувати навчально-виховний процес; вчасно реагувати і вирішувати професійні проблеми, не виходячи за рамки всюдозволеності; В здатності аналізувати, оцінювати і коригувати намічені плани.
2	Яким чином готовність майбутніх психологів до роботи з віктимними підлітками відбивається на їх поведінці та діяльності?	За допомогою поваги зі сторони підлітків, професійної етики, чіткості у виконанні професійних обов'язків
3	Яким чином Ви вдосконалюєте свою готовність до роботи з віктимними підлітками?	Вимогливістю та критичним ставленням до себе; Проходження навчальних курсів, самоосвітою
4	Яким чином, повинні сприяти викладачі вищого навчального закладу формуванню готовності майбутніх психологів до роботи з віктимними підлітками в процесі навчання у вищій школі?	Наявність у викладача досвіду роботи з віктимними дітьми; бажання студентів сприймати нову інформацію; раціонального співвідношення лекційних та семінарських занять; використовувати сучасну інформацію; розширити кількість лекційних та семінарських занять на заочному відділенні; забезпечення відповідною літературою; ввести до навчального плану більше семінарських занять, які будуть проводитися у формі тренінгів, ділових ігор тощо.

Отже, враховуючи результати табл. 2, можна зробити висновок, що більшість респондентів не враховують той, факт, що вони, в першу чергу, психологи та майбутня їх діяльність буде відбуватися у психолого-педагогічному просторі. Так, наприклад на питання №2 "У чому виявляється готовність психологів до роботи з віктимними підлітками?" усі респонденти дотримувалися однієї думки: наявність сформованих знань, вмій та навичок з теорії та методики роботи з віктимними дітьми.

При відповіді на питання "Яким чином готовність майбутніх психологів до роботи з віктимними підлітками відбивається на їх поведінці та діяльності?" 73% відповіло – за допомогою поваги зі сторони підлітків; 12,5% – за професійної етики; 14,5% – чіткості у виконанні професійних обов'язків.

При відповіді на питання "Яким чином Ви вдосконалюєте свою готовність до роботи з віктимними підлітками?" 50% студентів визначили, що під час навчання, 50% – за допомогою самоосвіти (37,5% – вивчення наукової літератури, 12,5% – участь у наукових конференціях).

На основі відповідей респондентів ми з'ясували, які уявлення про сутність готовності психолога до роботи з віктимними підлітками мають майбутні психологи.

Таким чином, майбутні психологи здобувають знання, вміння і навички, та не мають можливості отримати основи цих знань в процесі професійної підготовки у вищій школі. Відзначимо, що більшість респондентів, які не мали практичного досвіду демонстрували сталі уявлення про готовність до роботи з віктимними підлітками. Це свідчить про те, що ці респонденти не зовсім усвідомили особливості професійної діяльності психолога. Підтвердження цього, ми знайшли в результатах індивідуального опитування студентів.

Аналіз отриманих результатів у ході анкетування та індивідуального опитування респондентів дав нам змогу дійти висновку, що існують певні суб'єктивні причини (наприклад, відсутність досвіду роботи психологом), які впливають на сформованість уявлень про готовність до роботи з такою групою підлітків, як вікtimi.

Отже, сучасна педагогічна практика вищої школи має потребу у підготовці психологів, котрі вміють проектувати та якісно здійснювати напрями психологічної роботи.

Л. В.-В. Вейланде до організаційно-педагогічних особливостей підготовки майбутніх психологів до роботи з віктимними підлітками відносила наступні: наявність нормативно-правової та методичної бази організації навчального-виховного процесу у вищій школі; застосування викладачами особистісно-орієнтованого підходу; залучення майбутніх психологів до самостійної творчої діяльності; забезпечення мо-

тивації навчальної-пізнавальної діяльності студентів; використання отриманих знань, набутих умінь і навичок в процесі психологічної практики у загальноосвітньому навчальному закладі [2].

Зазначимо, що підготовка майбутніх психологів до роботи з віктимними підлітками визначається кількома чинниками: загальними процесами гуманізації вищої освіти; призначенням психолога; основними цілями навчання.

Методологічною основою процесу підготовки майбутніх психологів до роботи з віктимними підлітками є концепція гуманізації освіти, яка полягає в орієнтації цілей, змісту, форм і методів навчання на особистість майбутнього психолога, в створенні комплексу психолого-педагогічних умов для задоволення базових потреб, повазі до вподобань, прагнень та професійно-особистісних досягнень майбутніх психологів, в наданні їм достатніх можливостей для професійного становлення.

Враховання особливостей вищої освіти зумовлює також використання в процесі навчання набутого власного професійно-особистісного досвіду студентів-психологів.

Наступною концептуальною ідеєю підготовки майбутніх психологів до роботи з віктимними підлітками є інтеграція як основа формування комплексних міждисциплінарних знань, умінь та навичок надання психологічної допомоги підліткам з віктимною поведінкою.

Реалізація інтеграційного підходу, як зазначалося І.В. Малафіїк, передбачає взаємодію соціально-ціннісних (аксіологічних), пізнавальних (когнітивних), психолого-педагогічних, дисциплінарно-базових складових підготовки майбутніх психологів до роботи з віктимними підлітками [4].

Відзначимо, що методологія інтеграційного підходу спрямована на забезпечення єдиної системи наукової, методичної, навчальної діяльності, здійснення наступності науково-базової, дисциплінарно-методичної, психолого-педагогічної підготовки майбутніх психологів на різних етапах вищої освіти з опорою на реальну психологічну практику та методичну діяльність. Інтеграційні процеси позначаються й безпосередньо на системі організаційних форм навчання у виші, стажування, самоосвіти, дослідно-експериментальної роботи тощо.

Отже, підготовка майбутніх психологів до роботи з віктимними підлітками ґрунтується на системі інтеграційних процесів вищої освіти: аксіологічних; організаційно-педагогічних; проектувально-змістових, технологічних.

Виходячи з цього, відзначимо, що підготовка майбутніх психологів до роботи з віктимними підлітками є неможливою без актуалізації особистісної потреби студентів у самовдосконаленні майбутньої

психологічної діяльності, без усвідомлення світоглядно-формуальної, соціалізуючої функції професійної діяльності психолога, без формування гуманістичної особистісної позиції.

Висновки. Таким чином, у результаті проведення теоретичного аналізу психолого-педагогічної літератури, а також на основі отримання емпіричних даних анкетування й опитування студентів-психологів, можемо визначити, що особливостями підготовки майбутніх психологів до роботи з віктимними підлітками в умовах навчання у вищій школі, слід вважати наступне: цілісність вищої освіти та фахової підготовки з психології й культурного розвитку особистості студента; інтегративність процесу навчання; індивідуалізацію та диференціацію процесу навчання; системність; відповідність підготовки студентів до роботи з віктимними підлітками професійної спрямованості майбутніх психологів; активність комунікації в навчальному процесі; врахування власного професійного досвіду студентів.

Водночас матеріали роботи не вичерпують усіх питань досліджуваної проблеми. Перспектива її розвитку уявляється у створенні цілісної системи підготовки майбутніх психологів до роботи з віктимними підлітками на всіх етапах навчання у вищій школі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко В.В. Трудные характеры подростков: развитие, выявление, помощь / В. В. Бойко. – СПб. : Союз, 2002. – 188 с.

2. Вейланде Л. В.-В. Підготовка студентів університету до роботи з підлітками девіантної поведінки / Л. В.-В. Вейланде // Науковий Вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського : зб. наук. пр. – Вип. 6-7. – Одеса : ПДПУ ім. К.Д.Ушинського, 2002. – С. 111-115.

3. Ліненко А. Ф. Готовність до педагогічної діяльності в коледжі / А. Ф. Ліненко // Педагогіка вищої школи : [навч. посіб. / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмельюк, А. В. Семенова та ін.]; за ред. З. Н. Курлянд. – [2-е вид., перероб. і доп.] – К. : Знання, 2005. – № 4. – С. 224-230.

4. Малафіїк І. В. Системний підхід у теорії і практиці навчання / І. В. Малафіїк. – Рівне : РВВ РДГУ, 2004. – 440 с.

5. Сергеєнкова О. П. Особистісно орієнтований розвиток професійної індивідуальності у сучасних студентів / О. П. Сергеєнкова // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід проблеми : [зб. наук. праць]. – К. – Вінниця : Вінниця, 2005. – Вип. 8. – С. 54-67.